

NIKLAS LUHMANN'IN SOSYAL SİSTEMLER KURAMI VE GÜVEN TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA SAĞLIK SİSTEMİ

Günnur ERTONG

Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü

Öz

Modernizm üzerine başlıca tartışmalardan bir tanesi de risk ve seçimlerin gündelik hayatta yer edinmesi konusudur. Seçimler, sağlığı şekillendirmekte ve modernitede, sağlığa yeni bir anlam yüklenmektedir. Bu seçimler yapılırken gündeme gelen en önemli parametrelerden bir tanesi de kuşkusuz güvendir. Bu çalışmada öncelikle sosyoloji literatüründeki güven kavramsallaştırmaları ele alınmıştır. Türkiye’de az bilinen Niklas Luhmann’ın autopoietik sistem kavramsallaştırması, bir sistem olarak sağlık özelinde Niklas Luhmann’ın sistem yaklaşımında güvenin yerini tartışılmaktadır. Her ne kadar Niklas Luhmann kendi çalışmalarında sistem kuramı bağlamında sağlığa yer vermemiş olsa da bu çalışmada sağlığın da autopoietik bir sistem olarak ele alınabileceği, sistem kuramı ile güvenin nasıl ilişkilendirileceği konularına yer verilmektedir.

Anahtar sözcükler: Sistem kuramı • güven • sağlık sistemi • autopoiesis • karmaşıklık

HEALTH SYSTEM IN THE CONTEXT OF NIKLAS LUHMANN’S SOCIAL SYSTEMS THEORY AND TRUST DISCUSSIONS

Abstract

One of the major debates on modernism is the settlement of risks and choices in everyday life. Choices, shape and modernity gives new meaning to health. One of the most important parameter appears on the agenda while these selections are built is certainly trust. In this study, primarily conceptualizations in the literature of sociology of trust are discussed. Niklas Luhmann’s autopoietic system conceptualization which is under recognized in Turkey is discussed with a system approach to health and trust as a concept in system approach. Although Niklas Luhmann didn’t place health in the context of system theory, this study shows how health can be discussed as an autopoietic system and how can system theory and trust are correlated.

Key words: : System theory • trust • health system • autopoiesis • complexity

Giriş

Modern toplumsal kurumların gelişimi, modernlik öncesi sistemlerden çok daha fazla fırsat yaratmış olsa da modernliğin karanlık bir yüzü de mevcuttur (Giddens, 2004). Modernliğin karanlık yüzüyle kastedilen, bilinenlerin artmasına rağmen bilinemezliklerinin de artmasıdır. Bildikleriyle bilinemezliklerin arasında seçim yapmak durumunda kalan birey bir takım baş etme mekanizmaları geliştirip kullanmak durumundadır.

Hayatın her alanında yapılan seçimlerin ne denli zor ve karmaşık olduğu, belirsizlikten sıkça söz edildiği günümüzde “güven” kavramı da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik krizlerin altında güven eksikliğinin yattığı, çalışanlarıyla ve müşterileriyle güven ilişkisi geliştiremeyen şirketlerin karlılığının düştüğü, siyasette yaşanan güven bunalımının ülkeyi etkilediği, kadın-erkek ilişkilerinde güven eksikliği gibi vurgular gündelik hayatta karşılaştığımız durumlardır.

Fukuyama (2005), ekonomik refahın yaratılmasını ağırlıklı olarak sosyal sermaye ve bir toplumun bireyleri arasındaki güven duygusunun yaygınlığına bağlamaktadır. Toplumlara yüksek güvenli ve düşük güvenli olarak ikiye ayırmakta ve güvene bağlı olarak da sosyal sermayenin toplumların siyasi ve ekonomik hayatındaki yaşamsal öneminin altını çizmektedir.

Yapıların kırılganlığını azaltan, boşluğu dolduran bir çimento olarak güvenin tesis edilmesi, belirsizliğin ve öngörülemesizliğin gittikçe arttığı bir dünyada pek çok sorunun çözümü olarak sunulmaktadır. Yukarıda belirtilenler ışığında güven konusunun sosyolojik açıdan ne denli önem taşıdığı da ortaya çıkmaktadır.

Sistem karmaşıklığı ve modern dünyanın riskleri göz önüne alındığında bunları aşarak yaşamlarına devam eden bireylerin bir takım baş etme mekanizmalarına ihtiyaçları vardır. Bu baş etme mekanizmalarından birisi de sisteme güven duyarak risklere rağmen davranışta bulunma ya da birden fazla olasılığın yarattığı karmaşıklığa rağmen seçim yapmaktır. Bu açıdan bakıldığında, güvenin fonksiyonu, modern yaşamın gerginliğini azaltmaktır (Jalava, 2002).

Sağlık sistemi özelinde düşünüldüğünde de doğası gereği güvene her alanında ihtiyaç duyan bir yapı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada öncelikle sosyoloji literatüründeki güven kavramsallaştırmaları, güvenin bir sistemdeki yeri ve genelde Luhmann (1990)'ın autopoietik sistem kavramsallaştırması bağlamında, bir sistem yapısı olarak sağlık özelinde Luhmann'ın sistem yaklaşımında güvenin yerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

GÜVEN

Sztompka (1999)'ya göre günlük hayatta insan ilişkilerinde güven olmadan sosyal hayat sürdürülebilir değildir. Güven, sosyal hayatın devamlılığının teminatı olarak algılanmaktadır. Luhmann (1979:4)'in da vurguladığı gibi güven olmasaydı kurduğumuz ilişkiler ancak anlık

olabilirdi. Buradan yola çıkarak bireylerin sosyalizasyonunu sağlayan, aile, iş çevresi, arkadaşlarıyla kurdukları tüm ilişkilerde güven gözetilmelidir.

Bireyin sağlığını tesis etmek üzere girdiği ilişkilerde ise buradaki özgün ilişkinin getirmiş olduğu hassasiyetlere paralel olarak güven olgusu dikkat çekmektedir. Sağlıklı olmak, bireye başta fiziksel ve psikolojik olmak üzere birçok fayda sağladığı gibi sosyal olarak da topluma katkıda bulunmaktadır. Ancak tersi düşünüldüğünde, varlığı fayda yarattığı gibi toplumun bireyleri arasında gelişmesi beklenen güven duygusunun yoksunluğu birçok alanda maliyetleri artıracak hatta sağlık üzerinden kurulacak ilişkilerde kopmalara yol açacaktır.

İlaç kullanımı, aynı şikayet için yeniden hekime başvurma, tedaviyi yarım bırakma gibi maliyet ilişkili sorunlar da hastanın hekime duyduğu güvende etkilidir. Bu durum tedavi üzerindeki finansal baskılar olarak adlandırılabilir. Hastanın hekime duyduğu güven, yeni ilaçları kullanma, hekimin tavsiyelerine uyma eğilimi sağlık durumunu doğru biçimde ortaya koyma konusunda etkilidir. Hastanın hekime duyduğu güven konusundaki önemli belirleyiciler, hekimin iletişim tarzı, aktif dinleme, duygusal destek sağlama, net bilgi verme, hastayı tedavi kararlarına dahil etme, hastaların soru sormasına imkan verecek kadar onları dinlemedir. Sistem de hastalara hekim seçme şansı tanıyarak, tedavinin sürekliliğini mümkün kılarak, hizmete erişimi arttırarak güven sağlamalıdır (Piettle vd., 2005:1749-1755).

Türk Tabipler Birliği önceki başkanı Gürsoy (2002) 'a göre tıp teknolojisinde ortaya çıkan ve oldukça dar bir zaman dilimi içine sıkışan hızlı gelişmenin, hasta ile hekim arasına soktuğu sayısız araç ve gereç, bilgi, beceri bu ilişkiyi öylesine zayıflatmıştır ki, hasta, hekimin gözünde bazı karmaşık verilerin bir soyutlaması haline gelmiştir. Hasta, artık sadece tedavi edilmesi gereken bir objedir. Hastaneler, sayısız laboratuvar, elektronik cihaz ve bilgisayar ile uzay mekiğini anımsatır yerlere dönüşmüşlerdir. Bu koşullar altında güven yeniden düşünülmeli ve tartışılmalıdır.

Güven, modern toplumda daha çok düşünümsellik, küreselleşme, riskle ilişkilendirilmektedir (Giddens, 1990). Bireylerin davranışları sonucunda gelecekte oluşabilecek zararlar, modern toplumun rasyonelitesi, risk alma gibi unsurlarla bir arada olup güvene olan talebi arttırmaktadır (Beck, 1992). Bu nedenle güven, modern kurumların çok önemli bir parçası haline gelmektedir.

Güven kavramı sosyal sermayenin bir örneği olarak ele alınabilir. Coleman (1994)'a göre güven ve güvenilirlik sıklıkla sosyal ve ekonomik işlemleri kolaylaştıran malzemelere benzetilebilir.

Yüksek güvene dayalı iletişim ağları daha kolay ve pürüzsüz işlemektedir. Davranışların temelinde güven eksik olduğu zaman işbirliği yapmak zorlaşır. Güven sadece iki insanın yüz yüze iletişimde aranmaz, hem bireylerin, hem grupların hem de kurumların niteliği olarak görülebilir.

Modern öncesi bağlamlardaki yerellik, din ve geleneğin güven ortamı oluşturduğunu, moderniteyle birlikte kurulan ilişkilerde ise istikrarın ve geleceği öngörebilmenin bunları yerini aldığı görülmektedir. Risk ortamında ise modern öncesi dönemde çoğunlukla doğa bir tehdit olarak algılanırken tehditlerin moderniteyle birlikte insanların edimlerine dönüştüğü görülmektedir. Modern öncesi ortamlarda temel güven, topluluk, akrabalık bağları ve arkadaşlıklardaki kişiselleşmiş güven ilişkileri içine yerleşiktir. Modern dönemde ise anonim bir güvenden bahsedilebilir (Giddens, 1994). Elbette bugün de melezlikler söz konusudur, her iki dönemi de diyalektik olarak düşünmek gerekir. Halen örneğin doğal afetler insanlar için çok ciddi bir tehdittir.

Modern öncesi bağlamda değerlendirildiğinde sosyal ilişkilerde güven yerine daha çok yüz yüze ilişkilerden kaynaklanan tanıdıklık önemlidir (Luhmann, 1979:19). Jalava (2003: 173-175)'ya göre tanıdıklık (familiarity) geçmişle, güven ve emin olma gelecek ve risklerle ilgilidir. Tanıdık bir dünyada güvene ihtiyaç yoktur, güven riskin var olduğunu baştan varsayarak oluşan bir durumdur. Güven, bir kişinin diğerinin onu hayal kırıklığına uğratma ihtimaline rağmen o davranışı seçmesi olarak tanımlanabilir (Luhmann, 1979). Güven sadece olası zararın kişinin aradığı avantajdan daha fazla olduğu durumda mümkün olur. Birine güvendiğimizde o kişinin bizi her zaman hayal kırıklığına uğratma ihtimali vardır. Risksiz güven yoktur. Eğer alternatifleri göz önüne almadan yapılmış bir seçim varsa burada güvenden değil ancak emin olmadan (confidence) bahsedilebilir (Luhmann, 1979:4).

Luhmann (1979:25)'a göre güven, sosyal dünyanın karmaşıklığını azaltan etkili bir iletişim mesajıdır, o olmadan sosyal yaşam olanaksızdır. Nerede güven varsa orada deneyimler ve eylemler için fırsatlar doğar.

Simmel (1969)'e göre güven, birine ya da bir ilkeye inandığımız zaman vardır. Güven, belirli nedenlere dayanabilen ama bunlarla açıklanamayan bir duyguyu, bir varlıkla ilgili fikrimizle varlığın kendisi arasında kesin bir bağlantı ve birliğin olduğu, onu kavrayışımızda belirli bir

tutarlılığın bulunduğu, ego'nun bu kavrayışa karşı teslimiyetinde bir güvence ve direnç eksikliği gösterdiği duyguyu ifade eder. Kısaca, olası sonuçlara duyulan güvenin bilişsel bir kavrayıştan çok, bir şeye bağlılığı ifade ettiği bir inanç biçimidir. Soyut sistemlerin gelişimiyle kişinin tanımadığı insanlara duyduğu güven, toplumsal var oluş için vazgeçilmez bir hale gelir. Bu türden kişiselleşmemiş güven, temel güvenden farklıdır (Giddens, 2004).

İnsanların karşılaştıkları fırsatların ve seçeneklerin sayısı arttıkça aldıkları kararlar daha az tahmin edilebilir olacaktır. Hangi doktora gidelim, hangi politikacıya oy verelim, hangi bankada yatırım yapalım gibi. Böyle bir dünya onun üzerinde yaşayanlar için gün geçtikçe daha bilinemez hale gelmektedir. İnsanlar hiçbir şey göremedikleri bir karanlığın içinde yürürken güven onları hareketsiz kalmaktan koruyan bir araç olarak görülmelidir. Çağdaş toplumlar, gittikçe daha anonim hale gelmekte ve tanıdıklık kaybolmaktadır. Bu da toplumu etkileme, kontrol etme ve izlemeyi zorlaştırmaktadır. Bindiğimiz uçağın kim tarafından kullanıldığını ya da içtiğimiz ilaçların kimin tarafından üretildiğini bilmeyiz. Bu anonimliği ortadan kaldırmaya imkân yoktur ancak güven bu boşluğu kapatmaya yardımcı olmaktadır. Küreselleşen dünyada çevremizde her geçen gün daha fazla yabancı insan görmemize bağlı olarak güven yine önemli bir kaynak haline gelmektedir (Sztompka, 1999).

Güvenin gerekliliği karmaşıklık ve belirsizliklerle dolu bir dünyada nasıl davranılması gerektiği konusunda bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Güvenin olduğu yerde tecrübe ve eylemin artan olasılıkları mevcuttur, sosyal sistemlerin karmaşıklığında bir artış ve yapıyla bağdaşan olasılıkların artışı görülmektedir çünkü güven, karmaşıklığı azaltmanın etkili bir biçimidir (Jalava, 2003:173–175).

Yüksek derecede karmaşıklık, seçim yapma süreçlerinin birden fazla olmasına neden olmaktadır. Farklı tarafların yapacağı seçimler, birbirlerine bağlıdır. Var olan karmaşıklık ve çoklu seçimler, çeşitli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Sistem karmaşıklığının yüksek olduğu durumlarda birey, diğerlerinin bilgisini kullanmak durumundadır (Luhmann, 1979:26). Sistem içerisinde seçimleri anlamak için öncelikle sosyal bilimler literatüründeki sistem kavrayışına değinmek gerekir.

GÜVEN VE SİSTEM KURAMI

Ramage ve Shipp (2009) çalışmalarında yer alan detaylı biyografide belirtildiği üzere sistem kuramcısı Luhmann, 1927 yılında, Almanya'nın Lüneberg şehrinde doğmuştur. Hukuk eğitimi

almış, avukat olarak da çalışmıştır. 1960 yılında bir yıl boyunca Talcott Parsons'la birlikte Harvard Üniversitesi'nde çalışmalarda bulunmuştur. Dönüşte akademisyen olarak hayatına devam etmiş, Bielefeld Üniversitesi'nde profesör olana değin farklı üniversitelerde çalışmıştır. Luhmann, 50 kitap ve birkaç yüz makale yayınlarak 1998 yılında ölmüştür. Luhmann, Avrupa'da özellikle Almanca konuşulan ülkelerde yaygın olarak tanınsa da eserlerinin İngilizceye geç çevrilmesi sebebiyle çok tanınmamaktadır. Dil probleminin yanı sıra eserlerini takip edebilmek güçtür. Moeller tarafından 2006 yılında Luhmann'ı anlamak ihtiyacı üzerine "Ruhlardan Sisteme Kadar Luhmann Açıklandı" isimli bir kitap yayınlanmıştır. Kendisi de teorisinin tamamını bir labirente benzetmektedir. Luhmann'ın kariyerini ikiye ayırmak mümkündür.

Luhmann, sosyal sistemler kitabını Almanca kaleme aldığı 1984 yılına kadar daha çok Parsons'ın etkisindeyken sonrasında sibernetiğin etkisinde kalmıştır. Sibernetik; daha çok beyin, sinir sistemi ya da mekanik-elektronik iletişim sistemleri gibi kontrol sistemlerini karşılaştırma çalışmalarıyla ilgilenen interdisipliner bir alandır (<http://www.merriam-webster.com>). Luhmann Parsons'tan işlev, toplumu alt sistemlere bölerek düşünmeyi miras olarak alsa da Parsons'ın yapının korunması fikrinin yerine toplum içindeki ilişkilerin korunmasını koymuştur. Sosyoloji literatürü Luhmann'ı Parsons'ın devamı gibi görse de sosyolojideki sistem düşüncesinde çok büyük bir fark yaratmıştır. Toplumun temel birimin iletişim olarak görmek Luhmann'a kadar sık rastlanılan bir tartışma değildir, bu şekilde düşünen onun çağdaşı ve bilimsel anlamda da onu etkileyen bir diğer bilim insanı Jürgen Habermas'tır. Habermas'la tartışmalarının çoğu İngilizce'ye çevrilmemiştir. Habermas Luhmann'ın sistem kavramsallaştırmasının toplum mühendisliğinin teknokratik formu olduğunu iddia etmiştir. Bu eleştiri onu yapıdan daha çok ilişkilere itmiştir. Habermas sayesinde Luhmann İngilizce konuşlan ülkelerde daha çok tanınmıştır (Ramage ve Shipp, 2009: 209-213).

Türkiye'de Yunus Yoldaş 2007'de yayınladığı "İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı" eserinde Luhmann'ı ele alarak tartışmış ve Almanca'dan birçok kavramı Türkçe'ye kazandırmıştır. Yoldaş (2007), Luhmann'ı etkileyen Şilili biyologlar Maturana ve Verela (1980)'nin yaşayan sistemleri, öz üretimli (autopoietik) makineler olarak tanımladıklarından bahseder.

Luhmann'ın kullandığı auto=self (kendi), poiesis=creation/production (üretim) kelimelerinden türeyen autopoiesis (öz üretim) kavramı ise kendisini oluşturan tüm temel bileşenleri yeniden üreten ve bu şekilde kendisini çevreden ayıran sistemlerin özelliğidir. Bu

sistemler, yaşam, bilinç ve iletişim biçimini alırlar. Autopoiesis, bu sistemlerin kendilerini yeniden üretme şeklidir. Bu kavram ikinci derece sibernetik (güdümbilim)ten sosyolojiye Luhmann tarafından transfer edilmiştir (Luhmann, 1986).

Autopoietik sistemleri klasik kapalı sistemlerden ayıran operasyonların yinelenmesidir. Bu sistemler, kendi yapılarını sadece üretip değiştirmezler aynı zamanda o sistemde kullanılan her bileşen sistemin kendisi tarafından üretilir. Ancak sistemler kendi yapılarının ötesinde üretim yapamazlar, bu anlamda kördürler (Luhmann, 1995:21).

Luhmann "Social Systems (1995)" kitabında İngilizce önsözde Eva M. Knodt Luhmann'ın genç döneminden sonra bir paradigma değişimi yaşayarak Parsons'ın yapısal işlevselciliğinden bir kopma yaşamış ve daha çok biyoloji, bilişsel bilimler ve sibernetiğe kaydığını söylemektedir. Bu yaşadığı dönüşe autopoietik dönüş adını verir. Sosyal sistemler eseri modern toplumun sosyolojik analizi olarak nitelendirilemez fakat bilim insanlarına önemli bir kavramsal çerçeve sunar. Parsons'ın yapmaya çalıştığı, değişmeyen yapılardaki o yapıları böyle kılan işlevleri ortaya çıkarmaktır. Autopoietik dönüşle sistematik yapıların ortaya çıkan düzenlerinin nasıl tanımlanacağı sorunu gündeme gelmiştir. Luhmann, klasik girdi-çıkı modeli olan Parsons'ın dört boyutlu şemasını reddederek autopoietik modeli benimsemiştir.

Luhmann ve sistem kuramının tartışıldığı nadir Türkçe kaynaklardan bir diğeri olan Anıl ve Kaplan (2007: 226)'ın bildiri çalışmalarında yer verdikleri tablodan esinlenilerek oluşturulan Tablo 1'de ise sistem yaklaşımındaki paradigma değişimi ele alınmıştır.

Tablo 1: Sistem yaklaşımında paradigma değişimi

	Geleneksel Sistem Teorisi	Modern Sistem Teorisi	Autopoietik Sistem Teorisi
Sistem konumlandırma	Bütün-parça farkı	Sistem-çevre etkileşimi	Sistem-çevre ayrımı
Sistem özelliği	Kapalı sistem	Açık sistem	Açıklık-kapalılık bir arada

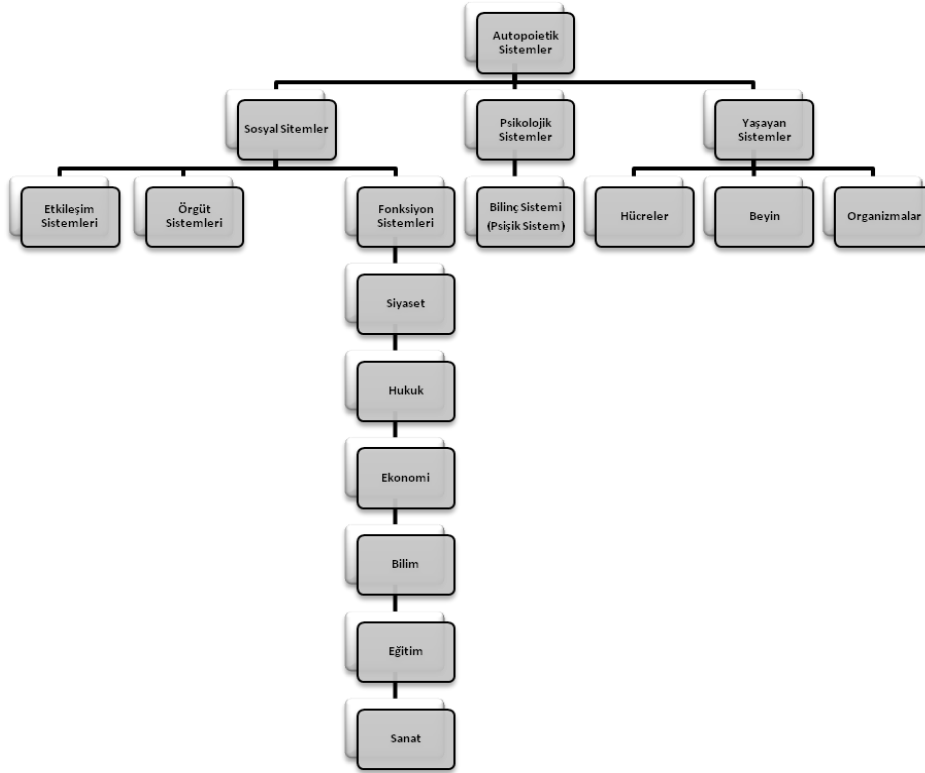
Sistem teorisi, Ludwig Von Bertalanffy tarafından 1968'de ortaya atılmıştır. Genel prensiplerini, fizik, biyoloji, mühendislik alanlarından alsa da sosyal bilimlere de etkilemiştir (Müller, 2001:40). Genel sistem teorisi artarda gelen iki paradigma değişiminin sonucudur. Birincisi Von Bertalanffy'nin parça ve bütün arasındaki metafizik farkın sistem ve çevre ile yer

değiştirmesidir. İkinci değişim ise kendi kendini yeniden üreten sistem anlayışıyla teorinin yeniden tanımlanmasıdır (Luhmann, 1995).

Luhmann'ın ele aldığı autopoietik sistemler, aynı zamanda hem açık hem de kapalı sistemlerdir. Açık sistemler çünkü çevrelerinden etkilenirler, kapalı sistemler çünkü çevreleri direkt olarak sistemlerin yapılarını ve temel süreçlerini etkileyemez (Jalava, 2006:72). Burada Luhmann'ın sistem yaklaşımındaki melezlik görülebilmektedir.

Autopoietik sistemlerin ise beş özelliği vardır;

- Sistem, sistemi oluşturan temel elementleri üretir.
- Kendilerini düzenlerler;
- Kendi sınırlarını çizerler
- Sistem ve çevreyi ayırıştırırlar
- Kendi içyapılarını düzenlerler.

Şekil 1: Sistemler (Bu çalışma için birleştirilmiştir: Luhmann, 1995; Moeller, 2006; Yoldaş, 2007)

Şekil 1’de görüldüğü üzere Luhmann, autopoietik sistemleri, sosyal sistemler, psikolojik sistemler ve yaşayan sistemler olarak üçe ayırmıştır. Bu çalışmada sosyal sistemlerin bir alt grubu olarak fonksiyon sistemleri ağırlıklı olarak tartışılmaktadır.

Autopoiesiste üretim ağları, etkileşim yoluyla oluşur. Sistemde birim olarak kullanılan her şey bir birim olarak sistem tarafından üretilir. Bu sistemin unsurları, süreçler, sınırlar ve tüm yapılar için geçerlidir (Luhmann, 1990: 2).

Luhmann’ın sistem teorisi, sosyal sistemleri, biyolojik sistemler gibi operasyonel olarak kapalı bir biçimde ele alır. Çünkü, bunlar kendi kendilerini üretebilen organizmalardır. Bu sistemler kendilerini kendi gerçekliklerini inşa ederler. Her sistem, farklılaşmayla (distinction) var olur, diğer sistemlerden farklıdır ve farklı bir çevresi vardır (Luhmann, 1995). Sistem farklılaşması çevrenin karmaşıklığıyla baş etmek içindir. Farklılaşmış sistemde iki tür çevre vardır. Bunlar, bütün alt sistemlere ortak ve her alt sisteme özgü farklı iç çevre olmak üzere ikiye ayrılır. Bir sistem içinde farklılaşma çevrede olan değişimlerle baş etme yoludur. Çevredeki değişim, yapıdaki değişime dönüşür ve karmaşıklık artar. Çünkü her alt sistem diğerleriyle yeni bağlantılar kurar (Ritzer ve Goodman, 2004). Sistem teorisi, toplumu altta yatan bir birlik değil, farklılığın üzerinde temellendirir. Toplum, büyük bir parçanın küçük birimlerinden değil, daha çok farklılık yaratan farklardan oluşmaktadır. Sistem teorisi farklılığın teorisidir, farklılıkların birliğidir. Sistem teorisi, sistemlerin teorisi değil, sistem çevre farklılığının teorisidir (Moeller, 2006).

Gerçeklik, her seferinde biricik olan sistem çevre çokluğuyla meydana gelir. Bir sistemin operasyonel olarak kapalı olması onun çevresine kapalı olduğu anlamına gelmez. Çevresiyle anında operasyonları yoluyla bağlantıya geçemez ancak biyolojik hücrelerde olduğu gibi diğer hücrelerle bir alışveriş içerisinde olabilir. Örneğin bir diğer insanla aklınız ve beyninizle iletişim kuramazsınız bunun için yazmak ya da konuşmak gibi araçlara ihtiyaç duyarsınız. Bir göz çevreyi beynin, görsel sinyali alıp ve bunu kendi karmaşık yapısı içinde dönüştürmesiyle görür. Görüntü aynı dahi olsa her göz bunu farklı görür çünkü onu dönüştüren yapının iç işleyişi farklıdır. Beyin operasyonel olarak kapalıdır ve dışsal dünyaya ait bir bilişsellığe sahiptir (Moeller, 2006).

Sistemler operasyonel olarak kapalıdır, sadece kendi çevrelerinde olan şeylere eğer kendi koduyla ilişkiliyse tepki verirler. Sosyal sistem teorisinde işlevsel sistemler kendi kodlarıyla diğerlerinden ayrışır. Hukuk sistemi örneğin yasal/yasal olmayan kodu üzerinde temellenir. Bu ayırım üzerinden iletişim kurar. Bu sistemler, bu kodlar üzerine program geliştirirler. İletişim

kurabilmek için kodun yanında program da gereklidir. Bu kod ve programlarla sistemler kendi işlevlerini yerine getirirler. Kod ise bir sistemin unsurlarını unsur olmayandan ayıran bir yoldur. İşlevsel sistemin dilidir. Bir sistemin kodu diğerine dönüştürülemez (Moeller, 2006).

Sosyal sistemler, autopoietik yeniden üretimleri için iletişimi kullanırlar. İletişim, bilgi, ifade, anlama ve ifade seçimlerinin bir sentezini içerir. Sosyal sistemin en temel birimi iletişimdir. İletişim, bir eylem değildir çünkü mesaj göndermekten çok daha fazlasını içerir. Her iletişim, detaylandırma, sorgulama, reddetme ve düzeltme gibi unsurları içerir. Modern toplum karmaşıktır. Bu karmaşıklık, sosyal hayatın farklı alanlarındaki etkileşimlerin daha basit ve sabit ilişkiler içerisinde sürmesini engeller. Bu karmaşıklık, çok fazla seçimin olması koşullarında oluşur. Bu durum da seçim yapılma ihtiyacını doğurur. Sistemler çevreleriyle doğrudan ilişkiye girmek yerine limitli sayıda tepki verirler. Verdikleri her tepki bir seçim olarak nitelendirilebilir. Bu seçimler onlara otonomluk sağlar. Sistemler bu otonomluk olmadan karmaşıklık geliştirmezler. Örneğin siyaset sistemi hukuku etkileyebilir ama kendisi hukuk olamaz. Tüm sistemler, operasyonel olarak kapalı, bilişsel olarak açıktır. Sistem çevresine, yaptığı seçimleri ileterek tepki verir. Her ne kadar operasyonel olarak kapalı olsa da iletişim yoluyla sağladığı açıklık bilişsel olarak nitelendirilebilir. Bu iletişim sayesinde farklı kodlarla da tanışır ve sistem öğrenir (Luhmann, 1995).

Modern hayatın belirsiz ve karmaşık doğası daha fazla güven yaratacak iletişim araçlarına olan ihtiyacı doğurmaktadır. Sonuç olarak güven, karmaşıklığı azaltan en genel iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenin fonksiyonu belirsizliğe karşı toleransı arttırarak karmaşıklığı azaltmaktır (Luhmann, 1979). Luhmann, güveni hiçbir zaman kesin olarak kabul etmez çünkü aktörler her zaman güvensizlik konusunda da bilinçlidirler. Modern toplumlar, artan sistem güveni (herkes güvenir ilkesi) ile nitelendirilmektedirler. Bu anlayış bireylerin birbirleri arasındaki bağa değil artan bilince ve düşünümelliğe dayanmaktadır. Sistemlere güven mekanizması ise, sözleşmelerin devamlılığı, herkesin birlikte çalışması, oyunun kurallarını gözlemlemesi ve birlikte çalışması üzerine kuruludur (Luhmann, 1979). Belirsizlik ve risk durumunda kaynaklardan maksimum fayda elde etmek istiyorsanız, sistem, daha fazla güven girdisi talep edecektir.

Anlamın yaratılmasına zemin sağlayan belirli soyut sistemlere güven ya da güvensizlik tutumları Giddens (2004)'e göre "ulaşma noktalarındaki deneyimlerden ciddi biçimde etkilenmeye açıktır, kuşkusuz teknik uzmanlar için olduğu kadar sokaktaki insanlar için de iletişim

medyası ve diğer kaynaklar yoluyla sağlanan güncellenmiş bilgiler de burada etkilidir. Ulaşma noktalarının halkın kuşkuculuğuyla mesleki uzmanlık arasında bir gerginlik zemini olmaları, onları soyut sistemlerin kabullenilmiş zayıflık kaynakları yapar. İşin içindeki teknik becerinin göreceli olarak düşük düzeyde olduğu bir ulaşma noktasında yaşanan şanssız deneyimler geçiren bir insan bu ilişkiden çekilmeye karar verebilir. Hekim ile hastanın ulaşma noktasında yaşanacak böyle bir deneyim telafisi olmayan sonuçlar doğurabilir. Ulaşma noktalarında yaşanan kötü deneyimler sistemle olan bütün bağların kopmasına dahi yol açabilir. Güvensizlik ise bir failin belirli bir sistem, birey ya da birey tipiyle ilişkisiyle ilgilidir. Soyut sistemler açısından güvensizlik sistemin kapsadığı uzmanlık savlarına karşı kuşkulu olma ya da etkin olumsuz tutum sahibi olma anlamına gelir”.

Luhmann (1979)’a göre güven kendi kuralları olan bir sosyal ilişkidir. Güven hem kişilikten hem de sosyal sistemden etkilenen bir çerçevede oluşur. Bunların her ikisinin de bulunması gerekir. Gelecek bugünden daha fazla olasılığı içerisinde barındırır. Güvenmek ise gelecek bugün belirliymiş gibi davranmaktır. Güven gelecekteki belirsizliği azaltmak için kullanılan bir mekanizmadır. Örneğin gelecekteki teknolojinin getireceği belirsizlikler güvene olan talebi daha da arttıracaktır. Güvenen kişi gelecekte belirli sayıda olasılık olduğunu düşünerek eylemde bulunur. Geleceğini bugüne bağlar. Modern öncesi dönemle ilişkilendirilebilecek tanıdıklık olgusu ise sosyal düzenin karmaşıklığı arttıkça ihtiyacı karşılayamaz hale gelir. Artık tanıdıklığın yerini güven almalıdır.

Sosyal dünya, olayların ardı ardına dizilişi değildir, aktörler arasında sosyal etkileşme olarak gerçekleşenler sadece aktörlerin sahip oldukları tarafından belirlenmez. Bu olayların dizilişini, sosyal eylemlerin oluşumunu ve sosyal etkileşimleri bundan daha fazlası etkiler. Luhmann’ın sosyal sistemler kuramına göre, sosyal gerçeklik, sosyal sistemlerin içinde organize olur. Sistemler, evrimleşir, kırılır, yenileriyle yer değişir. Aktörlere göre dünya karmaşık ve durumsaldır. Karmaşıktır çünkü sonsuz sayıda olayın ve ilişkinin gerçekleşme ihtimali vardır ve her olay sonsuz sayıda olasılık dahilinde meydana gelir. Yüksek derecede durumsallık her şeyin başka türlü olabileceği fikrini doğurmaktadır. Bunun yanında davranışın gerçekleşmesi için bireyin kendi verdiği kararın yanı sıra diğer kişilerin yaptıklarından da bireyin davranışları etkilenmektedir, bu durum ise çifte durumsallık olarak nitelendirilmektedir (Münch, 1994). Bu karar verme ve olasılıklar içerisinde yaşanan durum karmaşıklık olarak nitelenmektedir.

Çifte durumsallık ise tarafların birbirlerine karşı hesaplanamaz durumda ve birbirleri hakkında bilgisiz olmalarıdır. Karşılıklı iki kara kutu olma hali (alter ve ego) olarak da

nitelendirilebilir. Ego ve alter, birbirlerinin eylemlerini dikkate alan ve bu eylemlerin durumsal olduğunu varsayan gözlemcilerdir (Jalava, 2006: 68–76). Luhmann (1995)'in çifte durumsallık analizi başlangıç noktası olarak şu sorulardan yola çıkar; iki birey bir araya geldiğinde aralarındaki boşluğu nasıl kapatırlar ve aralarında bir ilişkiyi nasıl tesis ederler? Katılımcılardan bir diğerine uyum nasıl başlar ve sosyal bir ilişki haline döner? Bu eylem koordinasyonu alter ve ego arasında nasıl sağlanır? Luhmann(1995) çifte durumsallığı sosyal sistemlerin kuruluşunu motive eden bir problem olarak ortaya koyar. İki özerk sistemin (ego ve alter) karşı karşıya gelme durumunda sosyal etkileşim gerçekleşiyorsa çifte durumsallığın ortadan kalkma gibi bir durumu söz konusu olamaz. Durumsallık diğer olasılıkların bulunması halinde bir seçim yapma durumunu ifade eder. Bu durumda egonun eylemi diğer aktöre bağlı olduğu için durumsal değildir, birden fazla alternatif içinden o seçimi yaptığı için durumsaldır. Sosyal etkileşimin çifte durumsal karakteri, iki özerk sistemin yüz yüze gelmesiyle, birbirleriyle ilişkileri içinde kendi seçimlerini yapma durumlarını anlatır. Sosyal sistemler, her iki katılımcının da çifte durumsallığı tecrübe ettiği durumda ortaya çıkar. Katılımcılar birbirilerine karşı karanlıktır. Ego ve alter de birer kara kutudur. Bu iki kara kutunun birbirleriyle temasa geçmesi ise çifte durumsallıktır. Luhmann (1995)'a göre sosyal sistemler çifte durumsallığı kendi süreçlerini yeniden yapılandırmak ve şekillendirmek için kullanırlar. Luhmann (1995), sosyal sistemlerde otokatalizörlerden bahseder. Çifte durumsallığın otokatalitik bir özelliği vardır; kendisi tükenmeden yapıyı yeni bir düzeye taşıyabilir. Luhmann (1995)'a göre çifte durumsallık önemli bir sosyal problemdir ve çözüm yolu iletişimden geçmektedir. Bu iletişim sosyal sistemi oluşturur. Sistemde de yine seçimler yapılacaktır ve çifte durumsallık kendini yeniden üretecektir (Vanderstraeten, 2002: 78-88).

Sosyal sistemler toplumun hücre zarı gibi işlev görürler ve dışarıyla ilişki iletişimin operasyonlarıyla kurulur. Örneğin ekonomik işlemler her iki taraf için de ekonomik olarak iletişim kurmanın önündeki engeller kalkarsa gerçekleşebilir. İletişim, bildirim, bilgi ve anlamın bir arada bulunmasıyla gerçekleşebilir. İletişim, her zaman durumsaldır çünkü aksi olma ihtimali mevcuttur. Toplumsal sistemler, gerçekleştirdikleri fonksiyonlara göre isimlendirilirler. Örneğin bir şeyler satın almak ekonomik olarak iletişim kurma biçimidir. Oy kullanmak ise siyasi, mahkemede bir davayı savunmak hukuksal biçimde iletişim kurmaktır. Her sistem operasyonel olarak kapalı olduğundan bir sistem diğerinin çevresini oluşturur. Bunlarsa toplumun alt sistemleridir. Her işlevsel sistemin kendi sosyal perspektifi vardır ve kendi sosyal gerçekliğini

yaratır. Toplum birçok alt sistemden oluşmuştur. Örneğin bilimin işlevi bilgi üretmektir ancak bu bilgi sosyal amaçlar için de kullanılabilir olduğunda etkili hale gelir. Bilimsel bilginin sadece bilinmesi değil uygulanabilir olması da önemlidir. Modern işlevsel sistemler, dilden daha etkili iletişim araçları geliştirmişlerdir. Bunlar kendi araçlarıdır. Bu araç sembolik genelleştirilmiş iletişim araçları (medium) olarak adlandırılır. Luhmann (1995)'a göre bunlar iletişimin devamlılığı için geliştirilmişlerdir. Aşırı uzmanlaşmış sistemlerin autopoiesisleri için aşırı uzmanlaşmış iletişim araçlarına ihtiyaç vardır. Buna örnek olarak ekonomi verilebilir ve bu araç paradır. Ancak bugün, ekonomi karmaşıklaştıkça paranın yerini farklı iletişim araçlarının aldığı görülmektedir. Buradan yola çıkıldığında bu araçların sahipliği konusu gündeme gelmektedir. Bu da yeni ayrımlar getiren bu iletişim araçlarının “diyabolik fonksiyonu” olarak adlandırılmaktadır. Luhmann ayrıca “sembolik genelleştirilmiş iletişim araçlarının” sistemler arasındaki eşitsizlikleri arttırdığını da belirtmiştir (para her şeyin üzerine çıkmıştır). Sosyal sistemlerin istikrarının da değişmez olmadığını savunur. Bütün sistemler autopoiesislerine devam eder ve gelişir. Bu gelişimin temelinde ise özellikle modern toplumun koşullarında sistemin sembolik genelleştirilmiş iletişim araçlarının yeterliliği ve etkiliği yer alır (Moeller, 2006).

Luhmann'a göre bir sistemin işleyişi sadece sistem ve çevresi arasındaki ilişki dikkate alındığında tamamen anlaşılabilir. Luhmann'ın ana tezi, sistemlerin genelde içinde buldukları çevrenin karmaşıklığını azalttıklarıdır. Bir çevrenin karmaşıklığı bu ortamdaki fiili veya muhtemel olayların miktarına bağlıdır. Karmaşıklığın azalması bir sistemin bu ortamdan ilişkili olayları seçmesini ve bu ortamla ilgilenme biçimlerini nasıl azalttığını anlatır. İçsel farklılaşma süreci karmaşıklığın düzenlendiği veya süzgeçten geçirildiği mekanizmalardan biridir. Luhmann'a göre, çifte durumsallıktan sosyal sistemlerin autopoietik sistemler oldukları sonucu çıkar. Bunlar, kendi özerkliklerine karşı potansiyel tehditlerle karşılaştıklarında, ortamı özerkliğe katkıda bulunacak biçimde kaydeden ve yorumlayan sistemlerdir. Çifte durumsallık aracılığıyla sosyal sistemin özerkliğine potansiyel tehditler bu özerkliği artıracak biçimde işlenir. kendine-gönderimli sistemler üç boyuta sahiptir: sistemin 'kod'u, 'yapı'sı (programı) ve 'süreci'. Kodlar bilginin işlendiği ikili süreçler, yani, 'doğru/yanlış' veya 'önemli/ önemsiz' gibi ikili karşıtlıklardır. Yapı veya program sistem içinde benimsenen temel değerler, normlar ve beklentileri içerirken, süreç süregelen etkileşimi anlatır. Bir sistemin kendini yeniden-üretmesi için kodun aynı kalması gerekir, ancak yapı veya süreç değişebilir. Çifte durumsallık bu yüzden evrensel düzenleyici bir ilkedir, ancak modernite artan durumsallık ve karmaşıklığı ima ederken, karmaşıklığı daha fazla azaltmayı sağlayacak daha gelişmiş mekanizmalara gerek vardır (Baert, 1998:1-3).

Tablo 2: Sosyal sistemler (Moeller, 2006)

Fonksiyon Sistemleri	Fonksiyonu	Etkilik	Kod	Program	İletişim Aracı
Hukuk	Norm beklentilerine yönelim durumsallığı ortadan kaldırmak	Çatışmaları düzenlemek	Yasal/yasal olmayan	Kanunlar, anayasa vb.	Yargı yetkisi
Siyaset	Kolektif olarak bağlayıcı kararları mümkün kılmak	Kolektif bağlayıcı kararların pratik uygulaması	Hükümet/muhalefet	Siyasi partilerin programları, ideolojiler	Güç
Bilim	Bilgi üretmek	Bilgi arzı	Doğru/yanlış	Teoriler, metotlar	Doğruluk
Din	Durumsallığı ortadan kaldırmak	Ruhsal ve sosyal hizmetler	İçkinlik/aşkınlık	Kutsal kitaplar, dogmalar	İnanç
Ekonomi	Kitlıkları azaltmak	İhtiyaçların karşılanması	Ödeme/ödeme	Bütçeler	Para

Luhmann sosyal sistemleri üçe ayırmıştır; bunlar, etkileşim, örgüt ve fonksiyon sistemleridir. Organizasyonlar (örgüt sistemleri), fonksiyonel farklılaşmayla evrilmiş ve Luhmann'a göre etkileşimlerden daha yeni bir sosyal fenomendir. Bütün sosyal sistemler, bir dereceye kadar birbirlerini etkiler, sosyal sistemler kavramsallaştırması bunu analiz etmek için kavramsal bir model geliştirmiştir. Fonksiyonel olarak farklılaşmış bir toplumda bütün alt sistemler bir diğerinin çevresini oluşturmaktadır. Her ne kadar kendi kendilerine hayatlarını devam da ettirseler birbirlerini de etkilerler. Örneğin yasal iletişim hukuk sistemine özgüdür fakat çevresinde olan her şeye de uyarlanabilir. Birbirlerini etkileyişleri ise yapısal bağlantı ile mümkündür. Siyaset ve ekonomi gibi iki sistem bir sistemin operasyonunun diğer sistemin operasyonunu amaçlaması yoluyla mümkün olabilir. Siyaset sürekli olarak ekonomiye yönelmiş bir iletişim yaratabilir. Vergiler yoluyla siyaset sistemi ekonomiyle bir bağlantı kurabilir. Yapısal bağlantı sistemlerin operasyonel kapalılıklarına müdahale etmez aksine farklı autopöietik süreçler arasında bağlantı

kurulmasını sağlar. Toplumda ekonominin işleyişi siyaset, hukuk, eğitimle bağlantısı kurulmadan tam anlaşılabilir (Moeller, 2006).

Luhmann'ın sistem kuramı oldukça karmaşık, dağınık ve tutarsız görünse de sosyologlara kavramsal çerçeve sunma ve yaklaşımlarını şekillendirme konusunda ufuk açıcı olduğu aşikardır. Aslında Luhmann'ın yapmaya çalıştığı kendi dönemine ait olan kuramsal gelişmeleri sosyolojiye bağlamaktır. Modern fizik, bilgi kuramı, genel sistem teorisi, biyoloji, psikoloji, iletişim gibi alanlar bunlara örnek olarak verilebilir. Bu çabaları, Parsons'tan etkilenmesi olarak yorumlanabilir.

Luhmann'ın çalışmalarını İngilizce literatüre kazandıran ve sistem kuramını sağlığa uyarlama konusunda bir çok yayını bulunan ender isimlerden birisi de Alman asıllı Jürgen Pelikan'dır. Luhmann'ın karmaşıklık ve sistemde seçim yapmak için öngördüğü kavramsal çerçeve göz önüne alınarak geliştirilen bir modelde Pelikan (2007: 82)'a göre bireyi tek bir sistem olarak tanımlamak mümkün değildir. Birey, beden, zihin ve sosyal sistemler olan üç adet autopoietik sistemden oluşur. Bu üç sistem kendisini farklı operasyonlarla yeniden üretir. Her birinin farklı çevreleri vardır. Beden, metabolik olarak, zihin düşüncelerle, sosyal olan ise iletişimle bu yeniden üretimi gerçekleştirir. Bu sistemler birbirlerine bağlı ama aynı zamanda kısmi bağımsızlıkları da olan sistemlerdir. Luhmann'a göre toplum, bazı sosyal farklılaşma tiplerinin karışımıdır. Modern toplum işlevsel olarak farklılaşmıştır. İşlevsel olarak farklılaşma, farklı sosyal bölümlerin otonom olarak işlev görmesidir. Fonksiyon sistemlerinin autopoietik sayılmaları için iletişimsel olaylar üretmeleri gerekir. Bu iletişimi sağlamak için ikili kodlar kullanırlar.

Tablo 3: Bireyin 3 sistemi ve ilgili çevreleri (Pelikan, 2007:84)

Boyutlar	Sistem	Çevre
fiziksel	organizma	doğa (biyo-kimyasal-fiziksel)
zihinsel	zihin	kültür (psikokültürel)
sosyal	kişi/birey	toplum (hem materyal hem kültürel)

Sağlık ve hastalığın fiziksel gerçeklikleri olduğu kadar sosyal olarak inşa olan gerçeklikleri de mevcuttur. Sağlığın değişen doğası modernizm bireyselleşme, farklılaşma ve küreselleşmeden etkilenmektedir. Algılanan ve yaşanan şekilde sağlık, sosyal ve ekonomik gelişmenin bir sonucu değil onu belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımızdadır. Buna en açık örnek, artan sağlık ve yaşam beklentisinin sosyal hayat ve politikadaki tüm alanları etkileyişidir.

Tıba ilişkin enformasyonun artması ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle yaygınlaşması tıba mensup olmayan kişilerin de konuda fikir beyan etmesini sağlamış ve tıp bilgisi hekimin dışında pek çok aktör tarafından pazarlanır hale gelmiştir. Bunun yanı sıra sağlık etkileşiminin en yoğun yaşandığı tanı ve tedavi sürecinde de bu bilginin yaygınlaşması ve alternatiflerin artması sebebiyle hekimden hastaya asimetrik bilgi aktarımı şeklinde işleyen bu süreç de değişmektedir.

Sağlık, ekonomi, siyaset, hukuk gibi birçok kurumla etkileşim içinde olarak modernizm de bireylerin hayatlarını belirlemekte ve etkilemektedir. Bugün sağlıklı sayılan yarın sağlıksız sayılabilmektedir. Sağlıkla ilgili seçimler, risk toplumunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Sağlığın sınırları genişlemektedir. Sağlıkla ilgili bilgilere daha fazla erişimin sağlanması belirsizliği ve bu bilgiye olan talebi de buna paralel olarak arttırmıştır. Bu genişleme sağlık sistemlerinin diğer sistemlerle olan ilişkisini de arttırmaktadır. Örneğin sağlık sistemi, hukuk ve ekonomiyle artık çok daha fazla kesişmekte ve ortak paydada bir arada anılmaktadır. Sağlık sisteminin fonksiyonları ise; hizmet sağlanması, hizmet ulaşımını mümkün hale getiren insani ve fiziksel kaynakları yaratılması, sağlık hizmetleri için kullanılan kaynakları artırmak ve birleştirmek, yöneticilik fonksiyonlarının yerine getirilmesi olarak sıralanabilir (DSÖ, 2000:2).

Sağlık sektörünün, sağlık davranışı ve onu etkileyenler üzerine yapılan tartışmalardan oluşan literatürden öğrenecek çok şeyi vardır. Güven, sosyal sermayeyle olan ilişkisi, kolektif eylemdeki rolü, ortak amaçlar için insanlar arasındaki işbirliği yönleriyle bugünkü tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Sağlık sistemleri ilişkiseldir, birçok kritik sorun bu ilişkilerden kaynaklanır. Hastalara davranışları konusunda sağlık çalışanlarından kaynaklı tatminsizlikler, iyi teknik bakım sağlansa bile hizmetin kalitesini düşürebilmektedir.

Tablo 4: Luhmann Sözlüğü

Luhmann Sosyal Sistemler Kuramı Kavramları	Kısa Tanım
autopoiesis	kendi kendini yeniden üretme/öz üretim
iletişim	sistemin en temel birimi
karmaşıklık	seçim olasılığının çokluğu
kod	sistemin dili
program	dilin dilbilgisi kuralları
yapısal bağlantı	iki sistemin birbirini etkileme yolu
sembolik genelleştirilmiş iletişim araçları	her sistemin kendine özgü iletişim aracı
çifte durumsallık	karşılıklı bilinmezlik
farklılaşma	sistemin kendisini çevreden ayırma yolu
operasyonel kapalılık	sadece sisteme özgü bir işlevin olması
bilişsel açıklık	diğer sistemlerle ilişki içinde olabilme

Luhmann, bir fonksiyon sistemi olarak sağlığa hiçbir kaynağında yer vermemiştir. Ancak sağlık bir sistem olarak onun kavramsallaştırmalarıyla tartışılmaya uygundur. Tablo 4'te Luhmann'ın temel kavramlarından bazılarını kısa tanımlarıyla yer verilmiştir.

Karmaşık sağlık sistemini Luhmann'ın kavramsallaştırmaları ışığında Pelikan (2007: 97)'den faydalanarak Tablo 5'teki gibi tartışmak mümkündür.

Tablo 5: Sistem Yaklaşımı ve Sağlık

	Biyolojik Boyut	Psikolojik Boyut	Sosyal Boyut
Kod	hastalığın varlığı ya da yokluğu	ruh sağlığının varlığı ya da yokluğu	sosyal problemlerin varlığı ya da yokluğu
Programlar	modern klinik biyomedikal çözümlerin yanında tamamlayıcı geleneksel tıp	farklı psikoterapi ekoller, alternatif, tamamlayıcı tedaviler	sosyal sorunların çözümüne farklı yaklaşımlar
Sembolik İletişim Araçları	tıbbın kodlanmış bilgisi, belirli tedavileri meşrulaştıran belirli tanımlar	psikoterapinin kodlanmış bilgisi, klinik psikoloji	sosyal çözümlerin kodlanmış bilgisi
fonksiyon	hastalığın tedavisi	ruh hastalığının tedavisi	sosyal sorunların çözümü
İletişim kuran psişik sistemler	hasta/hekim	psikoterapist/hasta	Sosyolog, sosyal hizmet uzmanı vb. /hasta
organizasyon	hastane, ambulans, muayene, bakım evleri	ruh hastalıkları hastanesi, ambulans, muayene	sosyal sorunların çözülebileceği farklı organizasyonlar

Burada bir hastalığın tedavisi sırasında bireyin etkileneceği düşünülen tüm boyutlar ele alınarak bir sistem analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar özellikle interdisipliner çalışmalarda sosyal boyutun önemini ortaya koymak ve tartışmak açısından oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Modernizm her ne kadar uzmanlıklar ve işbölümüyle insanların hayatını kolaylaştırır da beraberinde belirsizlikleri, bilinmezlikleri de getirmiştir. Bu bilinmezlikler çoğu zaman sıradan insanlar ve uzmanlar, uzmanların içinde bulunduğu soyut sistemler arasındaki asimetrik bilgiden kaynaklansa da kimi zaman sunduğu sonsuz alternatif ve bu alternatiflere ilişkin bilgi bombardımanı bireylerin aklını karıştırmaktadır. Modern öncesi anonim yaşam da tanıdıklık

sayesinde hiç ihtiyaç duyulmayan bir kavram belirsizlikle belki de en vazgeçilmezler arasında yerine almıştır. Bu, oluşan belirsizlik ortamında geliştirilen stratejilerden en sık rastlanana güvendir. Güven, toplumu bir arada tutan bir yapışkan olarak insanlara hareket etme, alternatifler arasında karar verme şansı tanır. Gelişen teknoloji, özellikle de iletişim teknolojileri hayatın her alanındaki seçimleri arttırmaktadır. Seçimler arttıkça her şeyden haberdar olan herkesi yoğun bir karmaşıklıkla da beklemektedir.

Sağlık özelinde yaşanan bu değişim düşünüldüğünde 1995–2003 yılları arasında tıp ve sağlık literatüründe toplam 1612 makalede güven konusu işlenmiştir (Meyer, 2008:2). Artan güvensizlik düzeyi hakkında Luhmann (1979:16) ise güvene olan ihtiyacın gelecekteki teknolojinin üreteceği karmaşıklıklar karşısında artacağını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra toplum çoğunlukla çelişen, değişen sağlık mesajları bombardımanına tutulmaktadır. Bunun sonucunda insanlar sağlık profesyonellerinin bilgilerinin geçerliliğini ve sistemin tıp uygulamalarının güvenilirliğini sorgular hale gelmişlerdir. Azalan güvenin ilk nedeni olarak tüm sistemleri olduğu gibi sağlık sistemini de etkileyen tüketim toplumu gösterilebilir. Sağlık sistemi içerisinde de sağlık tüketiminin artması olarak kendini göstermektedir. Bir diğer neden ise finansal çıkarlar ve hastanın sağlığını ön planda tutma kaygısı arasında kalan hekimlerdir (Calnan, Rowe, 2005).

Sağlık sistemine duyulan kamu güveninde oluşan erozyon sağlık hizmetlerine olan talebin yaşanan nüfustan dolayı artması, teknolojinin artan maliyetleri, kamu sektörü ödemesinin artışları olabilir. Öte yandan sağlık profesyonellerinden beklentilerin artması ve genelde uzmanlara ve kurumlara duyulan güvenin azalması yönündeki genel sosyal ve kültürel değişim; kişisel risk değerlendirmelerinin yaygınlaşması diğer nedenler arasında gösterilebilir (Calnan, Sanford, 2004: 92-97). Sağlık sistemine (ya da herhangi bir sosyal sistemde) güven, doğal karşılanan, zaten var olan bir konu olarak ele alınamaz, üzerine çalışılması gerekir ve yapılan mutabakatların sonunda kazanılan bir olgu olarak görülmelidir (Giddens, 1991).

Güven, sağlık sisteminin en değerli varlıklarından birisidir. Televizyonun etkisi, toplumun bölmelenmişliği, bilginin yayılımı, kamu güveninin siyasi olarak zedelenmesi ve ekonominin yeniden yapılanma sürecinde olması, güveni azaltmaktadır. Bunun yanı sıra sağlık işletmelerinin de kendi içlerinde bir dönüşüm geçirmesi, kar amaçlı işletmeler haline gelmesi sağlığı piyasalaştırmakta, hastaları da birer müşteriye dönüştürmektedir. Yeni teşvik modelleri hekimlerin çalışma biçimlerini etkilemektedir. Hastalar artık daha eğitilidirler. Medya da sürekli

yeni tedaviler, hekim ve hastalarla ilgili haber yapmaktadır. Hastalar kendilerine yapılan testler ve uygulanan tedaviler konusunda finansal çıkarlar güdüldüğünün farkındadırlar. Artık hastalar şüpheli tüketiciler haline gelmişlerdir. Güven, dinamik, kırılabilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık sektöründe yaşanan olumsuz olaylar daha çok görünmektedir. İnşa edilen güvende önceki tecrübeler, aile ve arkadaşların yaşadıkları deneyimlerin mutlaka etkisi olmaktadır. Sağlık sistemine hastanın bakışı daha önceki deneyimleriyle şekillenmektedir. Genellikle kuruma karşı güven de bireyler üzerinden şekillenir. Güven olmadan, “güvenmeden yaşamak” mümkün değildir. Güven karmaşıklığı azaltır ve sonsuz sayıdaki belirsizlik hakkında plan yapılmasına olanak tanır. Sözleşmeler, kanunlar, düzenlemeler güven ikameleridir. Güvenin artması maliyetli düzenlemelerin gereksinimini ortadan kaldırır. Hekimler, hastalarla güçlü bağlar kurarak belirsizlik altında işbirliği sağlamaya çalışmaktadırlar (özellikle kronik hastalarda). Yüksek seviyelerdeki güven sosyal güvene daha çok katkı sağlayacaktır (Mechanic, 1996:171-189).

Luhmann'a göre güven toplumun artan karmaşıklığının hem bir sonucu hem de buna bir tepkidir. Bireyler içsel sistemleriyle dışsal çevrelerinin sınırlarında güven ilişkilerini öğrenmek ve onaylamaya bağımlı hale gelmişlerdir (Luhmann, 1988). Örneğin bir hasta daha önce hiç karşılaşmadığı, hakkında hiçbir şey bilmediği bir cerraha (dışsal sistemin, sağlık sisteminin bir parçası) güvenmeyi öğrenebilir. Burada cerrahın onun çıkarına davranacağına inanır. Bu daha yüksek düzeyde içsel düzeni sağlamak için sergilenmiş rasyonel bir davranıştır.

Abelson vd.'ne göre (2009:63-70) sağlık sistemleri hastaların hayatlarını etkilemesi ve birçok ülkenin kamu harcamalarındaki en yüksek kalemi oluşturması açısından literatürde son yıllarda pek çok çalışmaya konu edilmiştir. Sağlık sistemlerinin analiz edilmesi için güven ve güvenilirlik ölçümü önemli göstergeler olarak ele alınmaktadır. Bu parametreleri geliştirmek için harcanan çaba da önem taşımaktadır. Hükümete, siyasete duyulan güvensizliğin sağlık sistemine transferi mümkündür. Sağlığa harcanan fonların etkili ve verimli kullanılması konusundaki belirsizlik durumu da bunu körüklemektedir. Bunun yanı sıra medyada yankı bulan tıbbi skandallar ve hasta güvenliği kültürü vurgusu da bunda etkilidir. Sistemlerde sağlık sistemine karşı gelişen güvensizlik, hükümete olan duyulan güvensizlikten kaynaklandığı gibi hükümete olan güvensizliğe de dönüşebilir.

Sağlıkta hizmet sunucusu ve hasta arasındaki güven ilişkisinde kırılabilirlik, incinebilirlik oldukça önemlidir. Çünkü hasta olmaktan kaynaklı bir kırılabilirlik ve buna bağlı asimetrik bilgi

olmadığında güvene de ihtiyaç duyulmayacaktır. Sağlık sistemine ilişkin çalışmalarda sosyal bilimler literatüründen beslenmenin çalışmaları zenginleştireceği düşünülmektedir.

Luhmann tartışmaları Türkçe sosyal bilimler literatüründe bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Yazdığı kitaplardan yalnızca bir tanesi (Refah Devletlerinin Siyaset Teorisi, 2003) Türkçeye çevrilmiştir. Sosyal bilimler için oldukça büyük önem taşıyan ve köklü bir geleneğe sahip olan sistem paradigmasında bir kırılma noktası olarak nitelendirilebilecek Luhmann'ın sosyoloji literatüründe bu kadar geniş bir yer tutmasına rağmen Türkiye'de az rastlanır olması düşündürücüdür. Bu çalışmanın öncelikli amacı böyle bir bilim insanını Türkçeye kazandırma çabasıdır. Herhangi bir sistemi ele alarak betimlenin yanı sıra sisteme dair çeşitli sorunları analiz etme konusunda farklı alanlardaki sosyal bilimciler için Luhmann ve kavramsallaştırmaları bir araç kutusu olarak düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Abelson, J., Miller, F. , Giacomini, M. (2009) What does it mean to trust a health system? A qualitative study of Canadian health care values. *Health Policy*, 91: 63-70.
- Baert, P. (1998) Yeni-İşlevselcilik ve Niklas Luhmann (Çev. Ümit Tatlıcan). *Social Theory in the Twentieth Century*. Polity Press.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards A New Modernity*. Frankfurt: Sage Publications.
- Calnan, M., Rowe, R. (2005) Trust Reactions in the New NHS: Teoretical and Methodological Challenges. "Taking Stock of Trust" E.S.R.C Conference London School of Economics, 1-25.
- Calnan, M., Sanford, E. (2004) Public Trust in Health Care: the system or the doctor? *Quality Safety Health Care*, 13:92-97.
- Coleman, J. (1994) *Foundations of Social Theory*. Boston: Harvard University Press.
- Dünya Sağlık Örgütü Dünya Sağlık Raporu, 2002.
- Fukuyama, F. (2005) *Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması)*, (Çev. Ahmet Buğdaycı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2004) *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı.
- Gürsoy, G. (2002) *Tipta Bugünden Geleceğe (İçinde 2000-2020 Sürecinde Nasıl Bir Dünya, Türkiye, Sağlık, Tıp Ortamı Öngörülebilir, Oluşturulabilir?)*. Ankara: TTB Yayınları.

- Jalava, J. (2006) Trust as a Decision The Problems and Functions of Trust in Luhmannian System Theory. University of Helsinki Department of Social Policy Research Reports 1: 1-236.
- Jalava, J. (2001) Trust or Confidence? Comparing Luhmann's and Giddens's Views of Trust. Paper presented at the 5th Conference of the European Sociological Association, 'Visions and Divisions', August 28 - September 1, 2001, Helsinki, Finland.
- Luhmann, N. (1979) Trust and Power: Two Works by Niklas Luhmann. New York: John Wiley&Sons.
- Luhmann, N. (1990) Essays on Self Reference. New York: Columbia University Press.
- Luhmann, N. (1995) Social Systems , (Çev. John Bednarz ve Dirk Baecker). California: Writing Science.
- Luhmann, N. (1986) Ecological Communication, (Çev. John Bednarz). Chicago: The University of Chicago Press.
- Luhmann, N. (2003) Refah Devletlerinin Siyaset Teorisi, (Çev. Medeni Beyaztaş). İstanbul: Bakış.
- Pelikan, J. (2007) Understanding Differentiation of Health in Late Modernity by Use of Sociological Systems Theory, in David McQueen, Ilona Kickbusch, Louise Potvin, Jürgen Pelikan, Laura Balbo ve Thomas Abel (ed.) Health and Modernity The Role of Theory in Health Promotion, Springer, chapter 6: 74-102.
- Mechanic, D. (1996) Changing Medical Organization and the Erosion of Trust. The Millbank Quarterly, 74(2): 171-189.
- Meyer, S., Ward, P., Coveney, J., Rogers, W. (2008) Trust in the health system: an analysis and extension of the social theories of Giddens and Luhmann. Health Sociology Review, 17: 177-186.
- Misztal, B. (1996) Trust in Modern Societies. Cambridge: Polity Press.
- Moeller, H. G. (2006) Luhmann Explained From Souls to Systems. Illinois: Open Court.
- Münch, R. (1994) Sociological Theory Vol. 3. Chicago: Nelson-Hall.
- Müller, H. (2001) Luhmann's Systems Theory as a Theory of Modernity. New German Critique, 61: 39-54.
- Piette, J. D., Heisler, M., Krein, S., Kerr, E. A. (2005) The Role of Patient-Physician Trust in Moderating Medication Nonadherence Due to Cost Pressures. Arch Intern Med, 165: 1749–1755.

Ramage, M., Shipp, K. (2009) System Thinkers. London: Springer.

Ritzer, G., Goodman, D. J. (2004) Modern Sociological Theory. New York: McGraw Hill.

Sztompka P. (1999) Trust. New York: Cambridge University Press.

Vanderstraeten, R. (2002) Parsons, Luhmann and the Theorem of Double Contingency. Journal of Classical Sociology, 2:77-92.

Yoldş, Y. (2007) İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı. Bursa: Alfa.

<http://www.merriam-webster.com>

YAZAR HAKKINDA

Günnur Ertong, Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü lisans programını 2003 yılında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Anabilimdalı'nda yüksek lisans programını ise 2005 yılında tamamlayarak mezun olmuştur. Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü'nde doktora öğrencisidir. Aynı zamanda Sağlık Bakanlığı'nda çalışmaktadır. Sistem kuramı, sağlık, sosyolojisi, hekim-hasta ilişkisi, güven konularına ilgi duymaktadır.

Erişim: gertong07@gmail.com

SUMMARY

Luhmann classified autopoietic systems into social systems, psychological systems and living systems. In this study mostly function systems as a subsystem of social systems are discussed. In autopoiesis, production networks are constituted by interaction. Everything used in the system is produced as a unit by the system. This is the same for all of the items, processes, boundaries and the structure of any system (Luhmann, 1990:2).

Luhmann's system theory considers social systems operationally closed like biological systems. Because systems are self producing organisms. These systems build their own reality. According to Luhmann, the operation of a system can be understood totally only if the relation between the system and the environment is considered. Luhmann's main thesis is that systems are reducing the complexity of their environment. The complexity of an environment is based on the amount of possible and real events. Reduction of complexity tells the selection of relevant events of a system and the reduction styles and dealing mechanisms with the environment.

Nowadays in every field of daily life selection, choices became hard and complex. In these circumstances trust is commonly used. Low levels of trust is considered as a reason of economic crisis, the reason of a low profit firm can be under establishment of trust among consumers and employees. The trust erosion toward politics is another common subject. These are the examples of problems which trust absence brings to our daily lives.

When we think of the nature of a health system trust is needed. In this study, autopoietic system theory, the concept trust is tried to be discussed together specifically on health system. Health systems effect patients life and takes the highest ratio in public expenditures in most of the countries. The aspects within the health systems are really important for both finance and social sciences literature. In this study it is considered that trust and measuring trust are important indicators for analyzing health systems. So health system related studies has many things to gain from social sciences especially sociology to strengthen these analysis.